

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

Економічний факультет

Кафедра економіки та менеджменту

Кваліфікаційна робота бакалавра

на тему: «ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ УЧАСТІ
НАСЕЛЕННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ»

Виконала: студентка 4 курсу,
групи ЕЛ-41

Спеціальності 281 «Публічне управління
та адміністрування»

Освітньо-професійної програми «Публічне
управління та адміністрування»

_____ Анастасія БІЛОУС

Керівник наукової роботи: кандидат економічних наук, доцент

 _____ Ганна ЗАДНЄПРОВСЬКА

Рецензент:

доктор наук з державного управління,
професор
професор кафедри соціології і публічного
управління

Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

_____ Віталій КРУГЛОВ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Факультет _____ економічний _____
 Кафедра _____ економіки та менеджменту _____
 Освітньо-кваліфікаційний рівень _____ бакалавр _____
 Спеціальність _____ 281 «Публічне управління та адміністрування» _____
 Освітньо-професійна програма «Публічне управління та адміністрування» _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Ганна ДОРОШЕНКО

(підпис)

(ініціали, прізвище)

« 06 » червня 2025 року

З А В Д А Н Н Я НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ БАКАЛАВРА

Білоус Анастасії Сергіївни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Підвищення ефективності громадянської участі населення в діяльності органів місцевого самоврядування»

керівник роботи Заднепровська Ганна Ігорівна, кандидат економічних наук, доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від 17.04.2025 року №2101-5/969

2. Строк подання студентом роботи « 05 » червня 2025 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити: проаналізувати роль громадянської участі населення у вирішенні питань місцевого самоврядування як фундаменту дієздатності місцевої влади; дослідити форми участі населення у місцевого самоврядування та методи його активізації; охарактеризувати діяльність органів місцевого самоврядування у місті Харкові та Харківської області; проаналізувати соціальну участь громадян та їх участь у діяльності органів місцевого самоврядування у місті Харкові та Харківської області; розробити рекомендації щодо активізації громадянської участі населення у діяльності органів місцевого самоврядування.

4. План роботи

№ з/п	Назва етапів роботи
1	Розробка та узгодження плану кваліфікаційної роботи бакалавра, ознайомлення з літературними джерелами за темою.
2	Робота над теоретичним розділом.
3	Доопрацювання першого розділу згідно з рекомендаціями наукового керівника. Написання другого розділу кваліфікаційної роботи.
4	Доопрацювання другого розділу згідно з рекомендаціями наукового керівника.
5	Написання вступу, висновків кваліфікаційної роботи бакалавра; оформлення списку використаних джерел.
6	Доопрацювання кваліфікаційної роботи згідно з рекомендаціями наукового керівника, подання до рецензування.
7	Подання роботи на кафедру.

5. Дата видачі завдання « 02 » вересня 2024 р.

Здобувач вищої освіти

Анастасія БІЛОУС
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи

Ганна ЗАДНЄПРОВСЬКА
(підпис) (прізвище та ініціали)

Гарант освітньої програми

Ганна ЗАДНЄПРОВСЬКА
(підпис) (прізвище та ініціали)

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ:

1. ОМС – органи місцевого самоврядування.
2. МС – місцеве самоврядування.
3. СУ – соціальна участь.
4. ГУ – громадянська участь.
5. ХОВА – Харківська обласна воєнна адміністрація.
6. ОТГ – об'єднання територіальних громад.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	9
1.1. Участь населення у вирішенні питань МС як фундамент дієздатності місцевої влади	9
1.2. Форми ГУ у місцевому самоврядуванні та методи її активізації	16
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСНІЙ ВОЄННІЙ АДМІНІСТРАЦІЇ	26
2.1. Характеристика діяльності Харківської обласної воєнної адміністрації	26
2.2. Аналіз соціальної участі громадян у діяльності ХОВА	30
2.3. Систематизації виявлених проблем та вироблення загальної концепції їх вирішення	41
2.4. Поліпшення інформаційного забезпечення участі громадян у діяльності органів місцевого самоврядування	44
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52
ДОДАТКИ	56

ВСТУП

Актуальність кваліфікаційної роботи бакалавра визначається необхідністю активізації ГУ населення в діяльності ОМС Харківської обласної воєнної адміністрації.

У науковій літературі, присвяченій питанням ГУ та СУ, проблеми залучення громадян до вирішення завдань ОМС найчастіше розглядаються на прикладах великих міст та мегаполісів. Відсутність ефективно працюючих механізмів залучення громадян у практики МС знижує реальні можливості населення висловлювати свою позицію, відстоювати свої потреби та інтереси, брати участь в управлінні територією, де вони проживають.

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи бакалавра є ГУ населення у діяльності ОМС.

Предметом дослідження є способи активізації ГУ населення у діяльності ОМС Харківської області.

Метою кваліфікаційної роботи бакалавра є пошук та обґрунтування способів активізації ГУ населення у діяльності ОМС ХОВА.

Мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- проаналізувати роль ГУ населення у вирішенні питань МС як фундаменту дієздатності місцевої влади;
- дослідити форми участі населення у МС та методи його активізації;
- охарактеризувати діяльність ОМС у місті Харкові та Харківської області;
- проаналізувати СУ громадян та їх участь у діяльності ОМС у місті Харкові та Харківської області;
- розробити рекомендації щодо активізації ГУ населення у діяльності ОМС.

Теоретико-методологічна база дослідження заснована на засадах інституційного та громадського підходів, що дозволяють розглянути участь населення у діяльності ОМС. Основою теоретичної методології кваліфікаційної

роботи бакалавра є концепція громадянської культури, сформульована Г. Алмондом та С. Вербою. Згідно з цією концепцією для формування та розвитку громадянської культури необхідно залучення населення до широкого кола суспільної участі з можливістю в рамках цієї діяльності висловлювати свою позицію, думку та облік цієї думки громадян владою.

Інституційний підхід дозволив визначити місце та роль включення громадян у процеси самоврядування для розвитку громадянського суспільства як акторів (суб'єктів) інституційної структури, що регулюється системою норм та правил. Громадський підхід дав можливість показати рівень потреб і готовності населення муніципалітету як соціальної спільності, що володіє єдиними соціальними характеристиками та умовами життєдіяльності, включатися в практики громадянської та соціальної активності.

Методами дослідження, що застосовувалися для досягнення поставленої мети, стали традиційний аналіз документів та аналіз нормативно-правового забезпечення на тему дослідження, статистичні методи. У процесі емпіричного дослідження застосовувалися опитувальні методи (інтерв'ю, анкетування) у розробці рекомендацій щодо активізації ГУ населення діяльності органів місцевого самоврядування знайшли застосування метод ресурсного планування і проектного управління.

Новизна кваліфікаційної роботи полягає в наступному:

1. У роботі запропоновано активізувати залучення населення до практики ГУ у вирішенні питань МС у м'якій формі через підтримку ОМС включення населення до практики ГУ.

2. Розроблено проект активізації ГУ населення у діяльності ОМС у вигляді скликання та проведення конференції активних громадян, включених до практики СУ та представників ОМС для встановлення та посилення комунікаційної взаємодії між ними.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що залучення населення до різних форм СУ на рівні муніципалітету дозволить громадянам отримати досвід участі у цінних та цікавих для них видах діяльності, проде-

монструє їм відкритість та готовність місцевої влади враховувати думку громадян, допомагати їм у вирішенні їхніх проблем. Іншими словами, залучення та підтримка місцевою владою СУ населення дасть можливість підвищити рівень довіри місцевої влади та в м'якій формі включити населення у безпосередню взаємодію з владою, у вирішення спільними зусиллями проблем території.

Апробація результатів роботи відображена у тезах X Міжнародної студентської конференції «Теоретичне та практичне застосування результатів сучасної науки».

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

1.1. Участь населення у вирішенні питань місцевого самоврядування як фундамент дієздатності місцевої влади

Сучасний етап розвитку ГУ, на думку фахівців у цій галузі, характеризується широким колом можливостей для реалізації соціальної активності. Однак, як зазначається в аналітичному звіті Центру соціальних та маркетингових досліджень «СОЦИС» на практиці реальна затребуваність громадянами наявних можливостей є вкрай низькою.

У масовій свідомості громадян переважають:

- низький рівень готовності до взаємодопомоги, спільних взаємовигідних дій; активну участь у суспільному житті;
- створення рухів, спілок, об'єднань, що надають можливості відстоювати свої інтереси та інтереси інших людей. Наприклад, лише незначна частка (1,1% працездатного населення) включена у діяльність «третього сектора» та розглядає громадську діяльність як важливу сферу життєдіяльності, самореалізації, розвитку та соціальної мобільності.

В останні роки ситуація почала змінюватися. Дедалі більше громадян починають проявляти активність у різних її формах для переведення своїх особистих інтересів у вирішення завдань, мають суспільне значення. Проте, незважаючи на прояви соціальної активності, що спостерігаються, далеко не завжди зазначені дії спрямовані на вирішення питань місцевого значення, що входять до кола повноважень ОМС.

Однією з перспективних технологій взаємодії влади та населення може стати технологія СУ. Насамперед у рамках цієї роботи необхідно дати розго-

рнутий порівняльний аналіз категорій «СУ», «ГУ», «соціальна активність» та «громадянська активність».

Насамперед необхідно розглянути питання, чи тотожні ці поняття, чи являють собою різні категорії активності населення. П. Манжол [10], В. Пилипенко [15] розглядають поняття «ГУ» та «політична участь» як синоніми, оскільки вони виступають термінами, що дозволяють охарактеризувати, на їхню думку, «процес організованої взаємодії між владою та суспільством».

Однак не всі автори поділяють цей підхід. З погляду автора Ю. Шайгородського [20], цей підхід не доцільний оскільки ускладнює їхнє розуміння, звужує сферу участі до вертикальних відносин, обмежує бачення перспектив суспільного розвитку. Вона, розглядаючи співвідношення понять «СУ» та «ГУ» зазначає, що найбільш опрацьованою дефініцією як у вітчизняній, так і зарубіжній літературі є термін «ГУ», що трактується як «участь осіб у різних структурах та демократичних інститутах».

Дослідник підкреслює, що ГУ часто розглядається як вертикальна участь (участь у партнерстві та управлінні), на відміну від СУ (горизонтальної), яка не завжди орієнтована на взаємодію з владою. Ще однією відмінною рисою між СУ та ГУ є ступінь регламентованості практик: ГУ частіше розглядається, на його думку, як включення до формальних (інституційних) практик, тоді як СУ може здійснюватися і формально, і неформально.

Проте, Ю. Шайгородський [20] вважає за можливе дати визначення основним термінам. На рис. 1.1 наводиться зіставлення категорій «СУ» та «ГУ» за Ю. Шайгородського [20].

Ключові відмінності між категоріями, на думку автора цієї роботи, полягають у наступному:

- СУ розглядається як форма колективної діяльності, тоді як визначення ГУ – посилення на колективний характер дій не містить і може здійснюватись індивідуально;

— СУ розглядається як діяльність людей, спрямована на вирішення суспільних завдань повсякденного характеру, тоді як ГУ – однозначно сприймається як форма участі в управлінні.

Рисунок 1.1. – Зіставлення категорій «СУ» та «ГУ» за Ю. Шайгородським. Джерело: складено автором на основі джерел [20]

Ю. Шайгородський певним чином систематизує різні види участі населення. Повний перелік класифікаційних ознак та види участі населення представлені у табл. 1.1.

На відміну від ГУ, термін «громадянська активність» має дещо інше тлумачення. Н. Дерев'янка, І. Жадан та В. Іванчук визначають громадянську активність як «форму активності суспільства, яка спрямована на реалізацію соціальних інтересів, властива індивіду, а також різним громадським об'єднанням громадян». При цьому автори вважають, що громадянська активність залежить як від громадських цінностей, що існують у соціумі, так і від особистих цінностей людини.

Таблиця 1.1. – Види участі населення

Ознака класифікації	Вид участі
Сфери участі	1. Політична участь. 2. ГУ. 3. Участь у житті співтовариства тощо.
Ступінь структурованості	1. Структуроване – неструктуроване. 2. Інституціоналізоване та неінституціоналізоване. 3. Неформальне – формальне.
Ступінь залучення суб'єктів у процес участі	1. Пасивне – активне. 2. Індивідуальне – колективне. 3. Разове – постійне (поточне)
Спрямованість	1. Вертикальне (спрямоване на залучення громадян до процесу соціального управління). 2. Горизонтальне (спрямоване на колективну діяльність у рамках асоціації чи спільноти).
Ставлення до соціальних змін	1. Спрямоване на опір соціальним змінам. 2. Стимулюючі зміни.
Мотивація	1. Спрямоване задоволення власних інтересів – альтруїстичне. 2. Безкоштовне – оплачуване.
Стратегія, що обирається	1. Відповідна реакція. 2. Попередження.

Джерело: складено автором

Що ж до визначення соціальної активності, різні автори дають різні тлумачення даному терміну. Наприклад, О. Г. Івченко [13] визначає соціальну активність як здатність до засвоєння та втілення в життя регламентованих знань, умінь та навичок, а також норм і правил поведінки та спілкування.

Досліджуючи феномен участі як сукупності цивільних, політичних та соціальних прав, Н. Ковтун [16] виділяє активне та пасивне прийняття цивільних прав, а також активну реалізацію цивільних прав та обов'язків. На її думку, участь включає два взаємопов'язані компоненти: інституційні можливості і реальні практики (рис. 1.2).

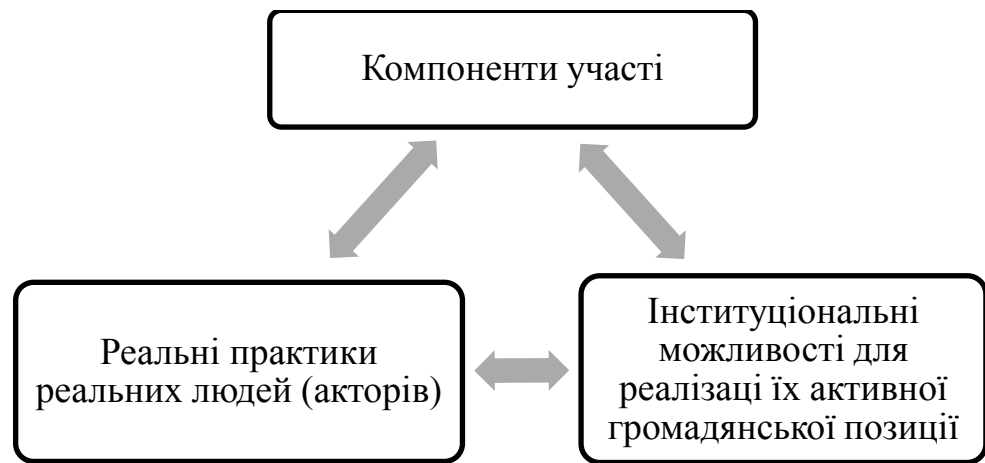

Рисунок 1.2. – Компоненти участі населення у суспільному житті.
Джерело: складено автором

Відповідно до вказаних на рис. 1.2 компонентів, виділяються три основних типи участі (рис. 1.3).

Рисунок 1.3. - Політична, громадянська та соціальна участь за поглядами Н. Ковтун. Джерело: складено автором на основі джерел [16]

Даючи визначення різних категорій участі населення, Н. Ковтун групує дані категорії за типами, у кожному з яких виділяються три складові: когнітивно-афективна, статусна та поведінкова. Зазначене угруповання представлено у табл. 1.2.

Класифікуючи типи участі як прояв просоціальної поведінки, Н. Ковтун зазначає наявність взаємозв'язку з-поміж них. Разом з тим, як вважає автор, є певна асиметричність даних типів. Зокрема, активність соціальних акторів переважно виявляється у формах політичної участі. Низькі показники соціальної участі за всіма складовими «кажуть про недостатній рівень взаємодопомоги, солідарності та взаємодії на рівні спільності».

Таблиця 1.2. – Операційна дефініція участі

Типи участі	Когнітивно-афективна складова	Статусна складова	Поведінкова складова
Політична участь	Інтерес до політики. Обговорення політичних проблем.	Членство в політичних партіях та політичних рухах.	Конвенційні форми. Неконвенційні форми.
Громадянська участь	Турбота про умови життя сусідів, мешканців регіону, країни загалом.	Членство у громадських організаціях.	Волонтерська робота для громадських організацій.
Соціальна участь	Готовність допомагати сусідам, хворим людям, особам з обмеженими можливостями, людям похилого віку.	Членство в добровільних організаціях для дозвілля або надання допомоги.	Добровільна допомога. Соціальні контакти.

Джерело: складено автором

Ще одним поняттям, яке використовується для характеристики форми участі громадян у прийнятті політичних рішень, є «громадянська залученість» (civic engagement). Воно недавно увійшло вітчизняний науковий лексикон і ще недостатньо опрацьовано. Частина як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців розглядають термін «громадянське залучення» як тотожне громадянській участі. Інші – наприклад, В. М. Яблонський [26] та Д. Л. Колцун

[14] розрізняють дані категорії. Громадянське залучення, на їхню думку, є більш широким поняттям, що охоплює, крім інституціоналізованих і політизованих, ще й неформальні низові дії.

Слід зазначити, що Джулія Россі [29] у статті виділяє кілька існуючих у часі концепцій, які описують суть громадянської залученості. Одні з них розглядають громадянську залученість як багатовимірну конструкцію, що включає цивільну відповідальність, цивільні установки, громадянську ідентичність і громадянську участь. Інші пов'язують її зі знаннями та навичками, відносинами та поведінкою, спрямованими на покращення суспільства. Сама Россі з колегами вважає, що доцільно розглядати громадянську залученість як сукупність двох компонентів, представлених на рис. 1.4.

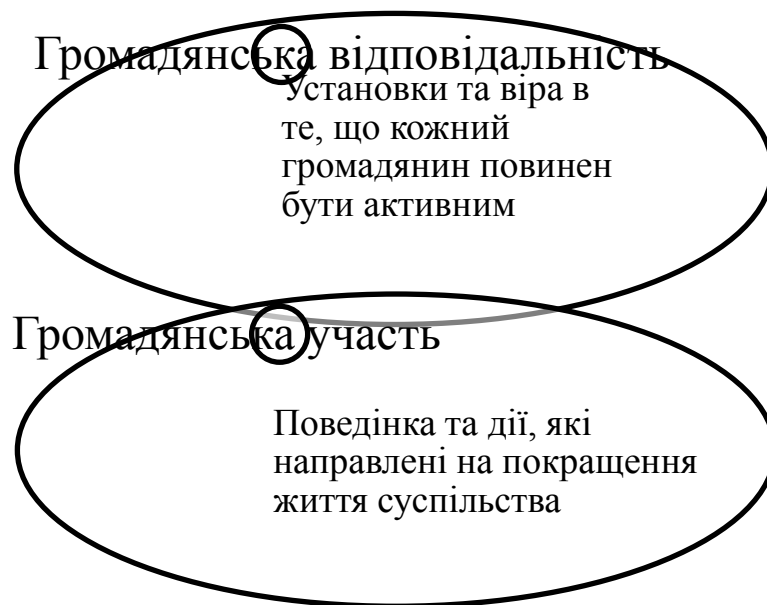

Рисунок 1.4. - Складові громадянської залученості. Джерело: складено автором

З наведеного на рис. 1.4 видно, що громадянська залученість, як і ГУ, поряд з поведінковою (діяльність в організаціях, асоціаціях) включає аксіологічну (відношення, установки, віру) та когнітивну (знання, поінформованість) складові. Тому автор вважає, що громадянська залученість та ГУ, по суті, ха-

рактизують одні й самі процеси. У зв'язку із цим дані поняття ми розглядаємо як синоніми.

Підсумовуючи, слід зазначити, що СУ та ГУ виступають видами просоціальної поведінки, що виражає зв'язок із суспільством (спільнотою) і прагненням поліпшити його. Головною відмінністю з-поміж них є вектор цієї активності: у цивільної – вертикальний, а й у соціальної – горизонтальний, який завжди орієнтований на взаємодію Космосу з владою. Різниця між ГУ та політичною участю полягає у ширшому полі реалізації першого та можливостях вираження як у конвенційних, інституційно схвалюваних формах, так і неконвенційних – незаконних, другого. Поняття «ГУ» та «громадянська залученість» ми визначаємо як синоніми.

1.2. Форми ГУ у місцевому самоврядуванні та методи її активізації

Вивчення проблематики та перспектив розвитку ГУ та СУ населення у процесах державного та місцевого управління в Україні визначається важливістю та значимістю процесів удосконалення інститутів громадянського суспільства. Громадянське суспільство одна із життєво важливих і значимих умов становлення демократичної правової держави.

Правова держава – це демократична держава. У правовій державі права та свободи громадян є гарантією з боку держави. Отже, правова держава є основною умовою становлення та розвитку громадянського суспільства, забезпечуючи участь народу у здійсненні влади.

Як було зазначено раніше, всі законодавчо закріплені форми участі населення діяльності ОМС слід інтерпретувати як цивільні, оскільки вони інституційно закріплені та націлені на включення населення до діалогу з владою. Слід зазначити, що законодавець не обмежує перелік форм участі у здійсненні МС.

Разом з тим, виступати суб'єктом громадянської активності можуть не лише групи та спільноти, а й окремі громадяни. Так, М. В. Чабанна, базуючись на масштабах цілей ГУ, виділяє кілька видів ГУ (рис. 1.5).

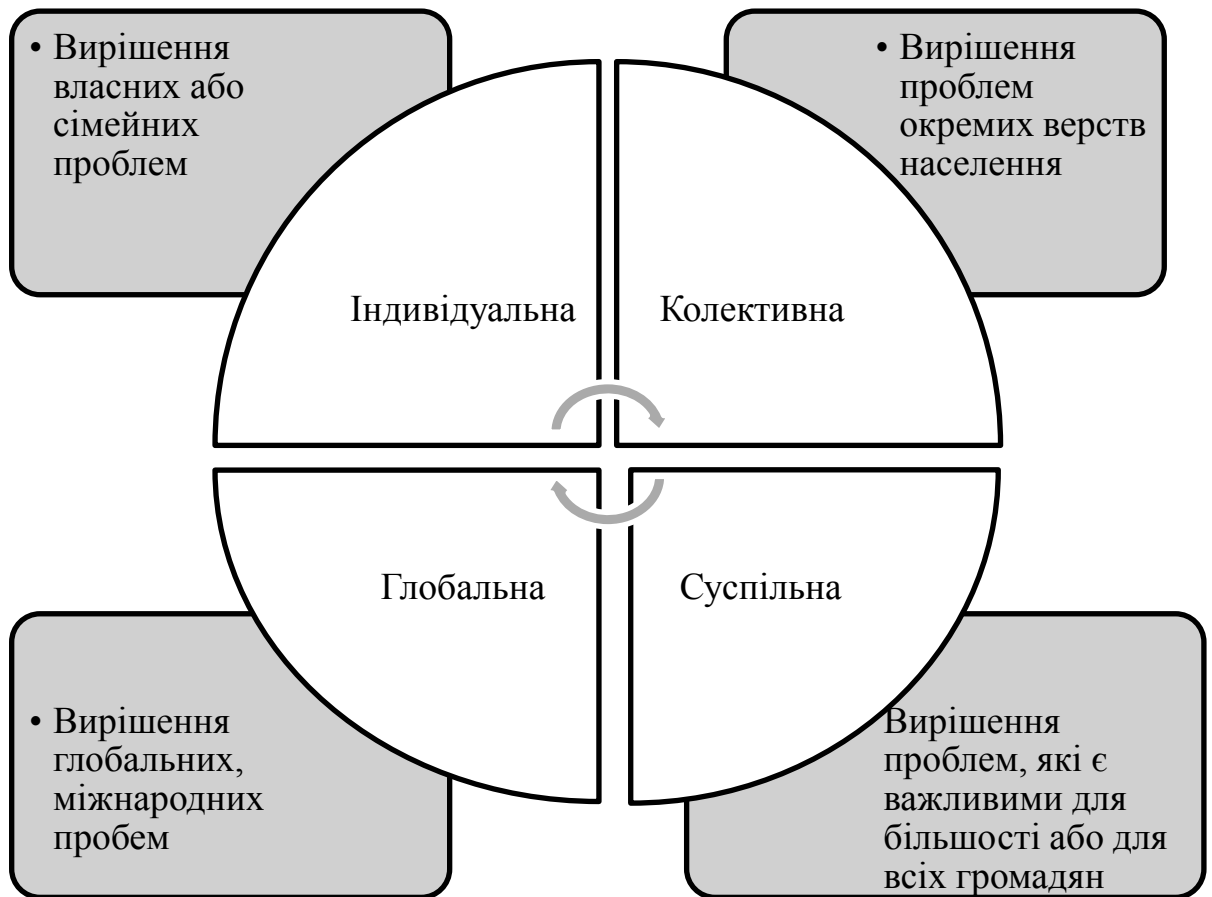

Рисунок 1.5. – Види ГУ за М.В. Чабанною. Джерело: складено автором на основі джерел [27]

Крім цього, слід підкреслити, що М.В. Чабанна, визначаючи ГУ, виділяє в його структурі не тільки поведінкові (діяльність, активність громадян для досягнення певних цілей), а й когнітивні (знання, вміння) та аксіологічні (цінності, ідентичність) компоненти. Це дуже важливо, оскільки дає можливість розуміти, що залучення до практики громадянської активності неможливе без когнітивної та аксеологічної складових і навпаки.

Одним із підтверджень даної тези є висновки, зроблені Г. Алмондом та С. Вербою ще в 60-х роках. XX ст. Вони довели, що засвоєння політичних цінностей громадянської культури залежить від включеності у різні сфери діяльності (активності), зокрема у поза політичні, оскільки участь у прийнятті неpolітичних рішень може наділяти людину вміннями та навичками, необхідними для залучення до політичної участі.

Говорячи про співвідношення понять «ГУ» і «політична участь», слід зазначити, що частина дослідників, як зазначалося вище, розглядає їх як синоніми. Водночас слід зазначити, що, незважаючи на такі спільні риси ГУ та політичної участі як включення суб'єктів у процес прийняття політичних рішень, вони мають низку відмінностей:

- ГУ участь має ширше поле реалізації,
- політична участь може здійснюватися як у конвенційних, інституційно схвалюваних формах (участь у голосуванні, роботі партій, санкціонованих мітингах), так і неконвенційних – незаконних (несанкціонованих страйках, бунтах, тероризмі).

На відміну від М.В Чабанної, Н. Ковтун, не конкретизуючи проявів участі громадян у МС, дає класифікацію цих форм за низкою ознак, поєднуючи п'ять основних груп. Зазначене угруповання представлене на рис.1.6.

Виділяючи п'ять груп форм участі населення діяльності ОМС, ІН. Ковтун не визначає способів і методів активізації такої участі. Інші науковці також не конкретизують методів такої активізації, при цьому говорячи про її необхідність, а також відображаючи необхідність покращення якості інформаційного забезпечення даних процесів.

Нині проблеми залучення громадян у здійснення МС аналізується значною великою кількістю авторів.

Практично всі вітчизняні науковці, які присвятили свої роботи залученості громадян до практики МС, наголошують на негативну сторону цих практик, оцінюючи потенціал розвитку МС як невисокий.

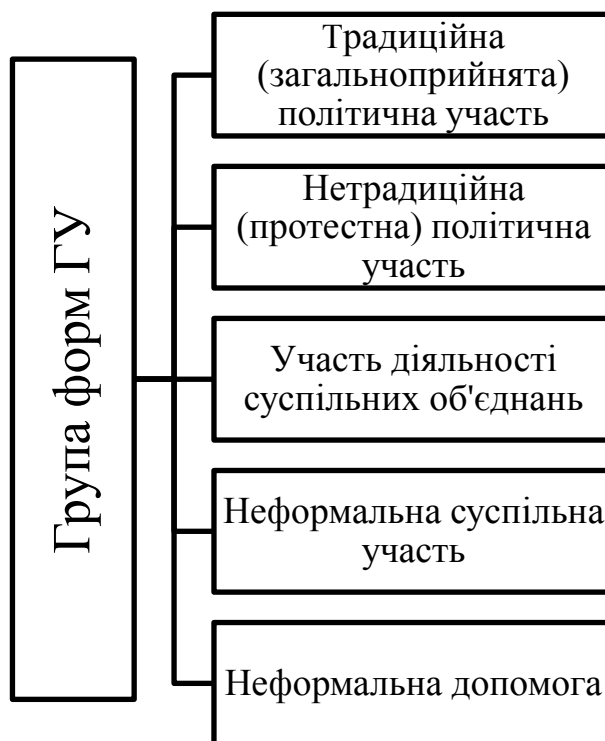

Рисунок 1.6. – Форми ГУ. Джерело: складено автором на основі джерел [27]

В обґрунтування своїх висновків автори фіксують низку фактів, що характеризують, на їхню думку, суть низького рівня громадянського залучення до процесів МС. До таких фактів, слід віднести подані на рис. 1.7.

Низьку соціальну активність громадян соціологи пояснюють тим, що МС сприймається населенням як інститут місцевого управління, ніж орган народовладдя, створюваним жителями на вирішення своїх проблем. До того ж для населення характерна певна історично обумовлена недовіра до влади будь-якого рівня, перш за все місцевої, яка проявляється у пасивній моделі поведінки. Ця обставина визначає орієнтацію населення на сильну центральну владу. Крім цього, у громадян не сформовано уявлення про те, в яких формах і на якому рівні можлива їхня участь у МС.

Рисунок 1.7. – Характеристики низького потенціалу громадянської залучення українців до практики МС. Джерело: складено автором

Дослідження, проведені Н. В. Федіною, Н. В. Мельник та М. Б. Шевців, показали, що понад 60% громадян не бачить різниці між МС та державною владою. Результати цих досліджень підтвердили такі характеристики слабого потенціалу громадянського залучення до управління як патерналістські установки та утримувальні настрої щодо влади, соціальну пасивність. Н. В. Федіна, Н. В. Мельник та М. Б. Шевців зазначають, що переважна більшість громадян потенційно готова до проявів соціальної активності лише в тих випадках, коли зачіпаються їхні інтереси та виникають проблеми, для вирішення яких потрібна особиста участь [22].

Ряд дослідників вважає, що однією з основних проблем недостатньої ГУ у процесах управління в Україні є відсутність реальних дієвих та ефективних механізмів ГУ у прийнятті рішень, у правотворчості, у вирішенні інших завдань на будь-якому рівні влади. Насамперед, зрозуміло, це стосується рівня МС.

А. Білоусов, роблячи висновок про відсутність таких механізмів, посиляється як факти ігнорування громадської думки, рішень зборів громадян, перешкоджання проведенню громадських обговорень і слухань, а й дані соціологічних досліджень [17].

О.Н. Євтушенко, вважаючи громадянську активність формою активності суспільства, наголошують на тому, що ця активність спрямована на реалізацію соціальних інтересів громадян та громадських об'єднань громадян. При цьому автор як форми прояву такої активності розглядає «суспільні комітети, спілки, рухи; ініціативні групи цивільного тиску, експертні громадські комісії, поради та інші» [24].

Сфера дії таких об'єднань, на думку автора, досить велика: від збору підписів до протестних акцій. У кожному з варіантів прояву громадянська активність розглядається автором як спосіб впливу на владу, тобто участь в управлінні. Таким чином, громадянську активність, з погляду О.Н. Євтушенка можна розглядати як форму впливу громадян на діяльність ОМС.

Розвиваючи тему громадянської активності населення, М.С. Кельман та Н.В. Мельник в монографії «Самоорганізація народу як фактор формування громадянського суспільства в Україні» визначають громадянське суспільство як сферу суспільних відносин, що активно складаються між самоорганізованими суб'єктами. При цьому автори вважають, що державні інститути мають виконувати допоміжну роль – забезпечувати юридичні, соціальні, економічні та інші рамки для створення сприятливих умов для розвитку самоорганізації в суспільстві, для вирішення соціальних конфліктів, що виникають [18].

М.С. Кельман та Н.В. Мельник важливою та невід'ємною складовою громадянського суспільства вважають політичні партії, як форму та інструмент безпосередньої ГУ в управлінні, насамперед, шляхом виборів. На думку авторів, лише приходячи до влади за наслідками виборів, партії з інститутів громадянського суспільства трансформуються у структуру держави [18]. Це твердження, на думку автора цієї роботи, є надзвичайно важливим. Саме во-

но визначає прояв громадянської активності у формі участі у політичних партіях як спосіб безпосередньої участі у процесах управління та МС.

Головним завданням, що визначає ефективний розвиток місцевих утворень, є наявність взаємної відповідальності ОМС та громадян. На думку М.С. Кельман та Н.В. Мельник в даний час процес формування ефективних моделей ГУ та СУ населення в МС поки що не завершено, незважаючи на наявність законодавчої платформи [27].

Вивчення аналітичного звіту «Ініціатива секторальної підтримки громадянського суспільства України», виконаного Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) в рамках проєкту, дозволило встановити, що цей документ орієнтований на описи проявів СУ населення у сфері ЖКГ. Звіт присвячений виявленню типових конфліктних ситуацій усередині громадських об'єднань, викликаних зіткненням приватних та громадських інтересів, а також досвіду їх вирішення з метою тиражування успішних практик та моделей колективної поведінки.

Актуальною в ключі теми дослідження є характеристика основних перешкод на шляху самоорганізації громадян та ефективного узгодження особистих та суспільних інтересів. Незважаючи на те, що дослідження КМІС присвячене формам самоорганізації громадян та проявам громадянської активності та участі населення в управлінні сферою ЖКГ, окремі аспекти дослідження, на думку автора, мають широкий спектр використання, у тому числі у ключі обраної теми. Найбільш типовими обмежувачами, на думку автора, є фактори, що представлені на рис. 1.8.

Серед виявлених обмежувачів вкотре наголошується проблема слабкої поінформованості. Отже, можна дійти невтішного висновку про те, що це обмежувач є характерним чинником, стримуючим розвиток участі населення у вирішенні питання МС.

Психологічні бар'єри дослідники пов'язують із особливостями особистості. Далеко не всі громадяни мають схильність до проявів активності в різних формах, воліючи, щоб рішення за них приймав будь-хто інший. З особ-

ливостями характеру тісно пов'язаний чинник низької громадянської активності, однак у цьому випадку проблеми породжуються ще й невірою громадян у те, що влада готова чути та вирішувати їхні проблеми. Це, у свою чергу, впливає із проблеми низької поінформованості громадян щодо можливостей взаємодії з органами влади та ОМС.

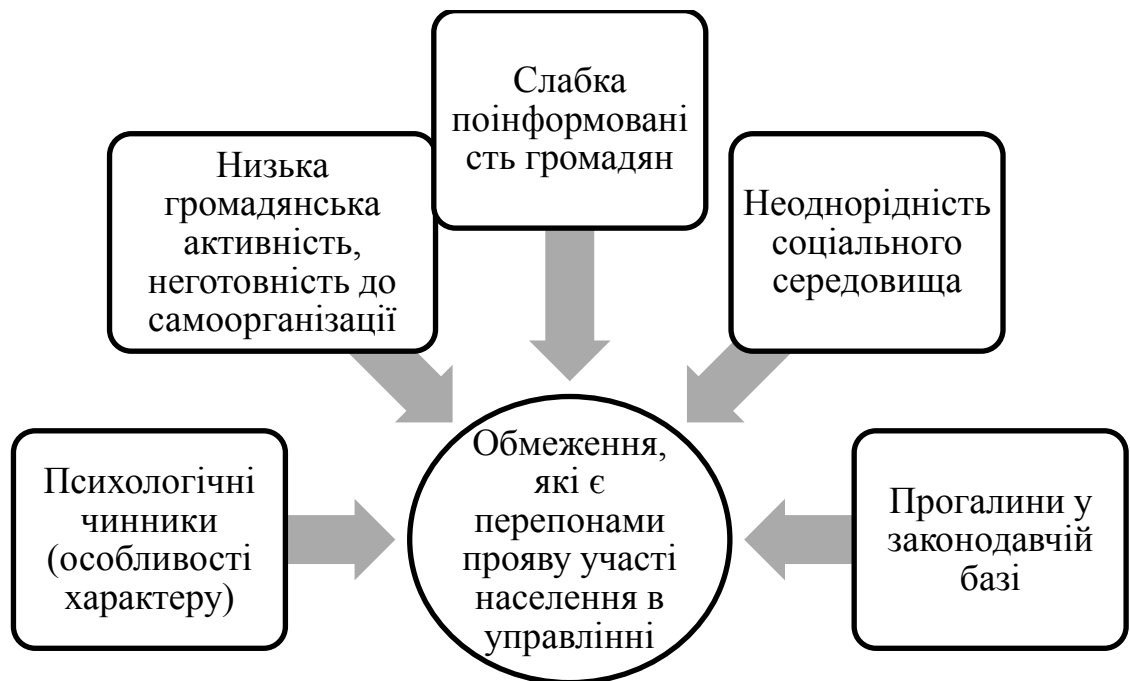

Рисунок 1.8. – Основні обмежувачі, що перешкоджають проявам участі населення в управлінні. Джерело: складено автором

Неоднорідність соціального середовища визначає складність взаємодії між громадянами, що належать до різних соціальних груп: якщо так звані «еліти» або середній клас ще готові взаємодіяти з владою, то громадяни, які належать до інших груп суспільства, не вірять у результативність такої взаємодії. Що ж до недоліків у законодавстві, то звіті КМІС вказуються лише недоліки, пов'язані з самоорганізацією громадян, у сфері ЖКГ.

На окрему увагу заслуговує робота Н Бровінської. Вона наголошує на недостатній ефективності діяльності ОМС у вибудовуванні відносин з населенням у вирішенні соціальних проблем, що негативно позначається на рей-

тингу владних структур. та затребуваності її суспільством як самостійної форми народовладдя [14].

Необхідно відзначити, що й у дослідженні Н. Бровінської відображається важливість інформаційної взаємодії ОМС та населення. Наголошується також на значущості взаємодії ОМС з громадськими організаціями та безпосередньої ГУ в роботі колегіальних ОМС.

Вважаючи ГУ населення одним із найважливіших факторів розвитку системи МС, автор зазначає, що фактичний рівень цієї участі продовжує залишатися низьким. Форми прояви ГУ та СУ населення реалізації права управління обмежені, а для жителів муніципальних утворень характерна соціальна пасивність.

Причина такої пасивності, окрім слабкої поінформованості населення, на нашу думку, полягає в тому, що населення сприймає ОМС як нижчий щабель системи державного управління, нездатний реально вплинути на вирішення їхніх проблем. У зв'язку з цим орієнтація громадян на участь у процесах самоорганізації з метою подальшої участі у діяльності ОМС виражена вкрай слабо.

Проте частина населення висловлює готовність брати участь у вирішенні питань місцевого значення. Однак для цього потрібна активізація взаємодії ОМС та найбільш ініціативних громадян. Необхідне вжиття низки заходів щодо створення повноцінної інформаційної системи інформування громадян про діяльність муніципальної влади та можливі форми та методи реалізації громадянами прав на участь в управлінні.

Для активізації включення населення у взаємодії з місцевою владою необхідно стимулювати не лише ГУ як інституціоналізовану колективну легальну форму, а й формувати громадянську компетентність мешканців областей, сприяти зростанню їхньої згуртованості та ідентичності, підтримувати СУ. Залучення населення до різноманітних видів СУ дозволить у м'якій формі активізувати їхню ГУ, підвищити рівень довіри до влади.

За підсумками дослідження можна зробити такі висновки:

- ГУ та СУ населення у вирішенні питань МС є невід'ємними елементами громадянського суспільства та виступають видами просоціальної поведінки, що виражає зв'язок із суспільством (спільнотою) та прагненням покращити його;
- для активізації ГУ необхідно формування громадянської компетентності жителів територіальних громад шляхом підтримки СУ та залучення населення до різних видів цієї участі з подальшою активізацією ГУ на основі підвищення довіри громадян до влади.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСНІЙ ВОЄННІЙ АДМІНІСТРАЦІЇ

2.1. Характеристика діяльності Харківської обласної воєнної адміністрації

До структури ХОВА входять галузеві (функціональні) та територіальні органи адміністрації. Структуру адміністрації формують 24 структурних підрозділів, серед яких один апарат управління, чотири управліннь, один відділ, одна служба та один архів. Штатна чисельність працівників адміністрації складає 913 одиниць, штат укомплектований.

Структурного підрозділу, основними функціями якого є вирішення завдань ГУ населення в управлінні у складі адміністрації ХОВА немає. Підрозділом, що фактично вирішує ці завдання, є Відділ роботи із зверненнями громадян (ВРiЗГ) ХОВА. Структура ВРiЗГ представлена на рис. 2.1.

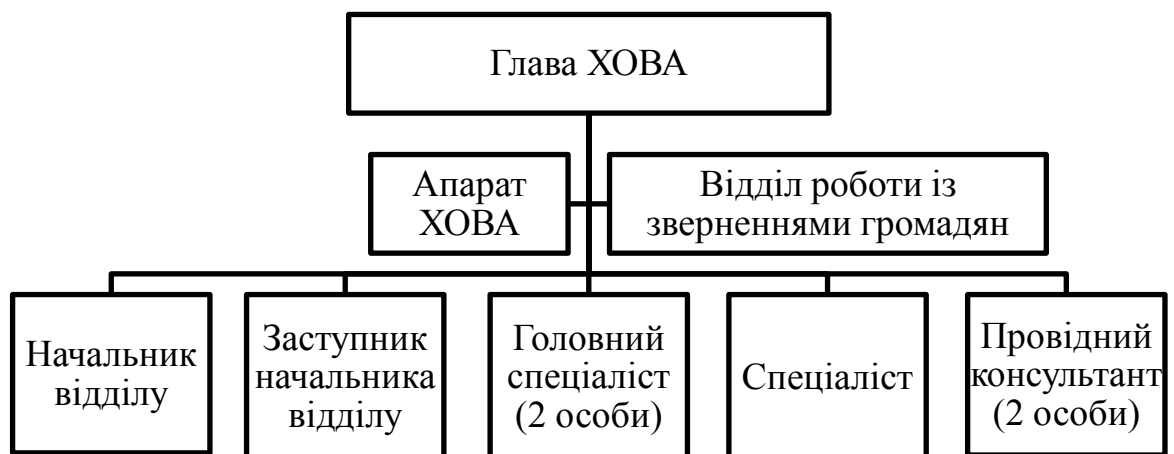

Рисунок 2.1. – Організаційна структура ВРiЗГ ХОВА. Джерело: складено автором на основі джерел [25]

У табл. 2.1 наведено основні результати діяльності ВРiЗГ ХОВА.

Таблиця 2.1. – Результати діяльності ВРiЗГ ХОВА, кількість звернень

Результати	2019 рік	2020	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Кількість звернень громадян	1314	1174	1175	1145	1043	845
у тому числі письмових	834	777	969	853	815	661
у тому числі через сайт	99	91	97	92	86	61
усних	480	397	206	292	228	184

Джерело: складено автором на основі джерел [25]

Як видно з табл. 2.1, протягом шести останніх років кількість звернень громадян до адміністрації ХОВА постійно знижувалася. Якщо у 2019 році загальна кількість звернень становила 1314 звернень, то у 2024 році – 845, тобто на 469 звернень менше. Динаміка числа звернень представлена на рис. 2.2.

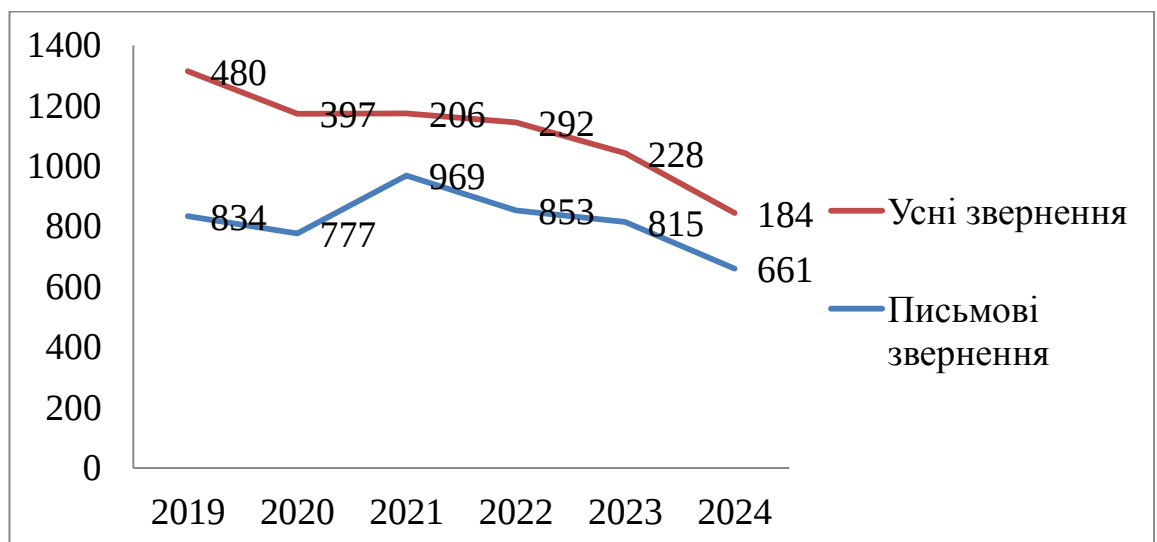

Рисунок 2.2. – Динаміка числа звернень до адміністрації ХОВА за 2019 – 2024 рр., кількість звернень. *Джерело: складено автором на основі джерел [25]*

Зниження кількості звернень вже, з погляду, є індикатором проблеми. Насамперед це зниження можна пояснити тим, що у громадян падає рівень довіри до місцевої влади і вони вважають, що на місцевому рівні вирішення їхніх проблем неможливе або нераціональне. У той же час адміністрація сво-

ечасно реагує на звернення, що надходять. На 829 з 845 звернень, що надійшли у 2024 році, була дана відповідь, щодо 7 звернень була оформлена відмова і 9 звернень перебувало в роботі. На сайті адміністрації опубліковано 296 звернень, що становить 29,1 % від загальної кількості всіх звернень та 35,7 % від кількості звернень, на які була дана відповідь.

За даними структури звернень можна зробити висновок, що найбільш проблемними сферами громадяни вважають сферу житла та ЖКГ. На другій позиції питання архітектури та будівництва. Питання законності та правопорядку, соціального захисту та пенсійного забезпечення, виплат та пільг рівні за кількістю та часткою у структурі питань. Структура звернень на теми представлена у табл. 2.2.

Таблиця 2.2. – Структура звернень громадян до адміністрації ХОВА за 12 місяців 2024 року на теми звернень

Тема звернення	Число звернень, одиниць	У % до звернень
Житло, комунальне господарство, газ, дороги	394	46,6
Архітектура та будівництво	69	8,2
Законність та правопорядок	52	6,2
Соціальний захист, пенсії, виплати, пільги	52	6,2
Екологія та землекористування	41	4,9
Робота ОМС	34	4,0
Інші питання	203	24,0
Усього звернень	845	100,0

Джерело: складено автором на основі джерел [25]

З метою забезпечення відкритості та доступності органів влади для населення, голова ХОВА проводить зустрічі з жителями, у тому числі у сільських населених пунктах, а також із співробітниками підприємств, установ. На цих зустрічах громадяни мають право та можливість поставити запитання чи подати звернення особисто голові, що теж є дозволеною законом формою

звернення. Дані про результати таких зустрічей у 2024 році наводяться у табл. 2.3.

Таблиця 2.3. – Результати зустрічей Глави ХОВА з громадянами у 2024 році

Захід	Число заходів, одиниць	Число учасників, чол.
Зустрічі з жителями у сільських населених пунктах та зі співробітниками підприємств, установ	31	111
Прийоми в рамках Днів Міністерств	8	17
Прийом громадян в процесі воєнних заходів	1	16
Усього	40	144

Джерело: складено автором на основі джерел [25]

Основні питання, які порушувалися на зустрічах: надання земельних ділянок, надання житла, ремонт доріг, утримання об'єктів комунального господарства, тобто. ті ж сфери, які раніше були визначені як найбільш проблемні. Водночас активність громадян у цій сфері взаємодії з владою, як видно з табл. 2.3, є надзвичайно низькою.

Опитування громадян проводять регулярно, практично щомісяця. Основні теми опитувань – екологія, питання розвитку та підтримки підприємництва, питання містобудування. Форма опитувань – Інтернет-голосування на сайті Адміністрації ХОВА та у соціальних мережах, або в офіційних публіках. У цих опитуваннях у середньому бере участь від 20 до 50 осіб.

Збори громадян проводяться також регулярно, 5 – 6 разів на рік. Головні теми зборів – вирішення питань ЖКГ, соціальної підтримки населення, містобудування. Число учасників зборів, за відгуками співробітників адміністрації ХОВА – до 50 осіб.

На підставі всього вищевикладеного слід зазначити, що, за винятком участі у виборах різного рівня ГУ населення у МС ХОВА виявляється поки що слабо. В якості основних причин такої ситуації автор бачить у низькому

рівні поінформованості громадян про форми та способи участі у МС, низький рівень довіри до влади та низький рівень активності населення.

2.2. Аналіз соціальної участі громадян у діяльності ХОВА

Оскільки основною гіпотезою дослідження для вирішення поставленої мети та завдань є припущення про те, що активізувати ГУ населення в діяльності ОМС можливо за рахунок підтримки місцевою владою та розвитку різних форм СУ, ми вивчили залучення громадян ХОВА до різних організацій спортивного, дозвільного та громадського характеру. У табл. 2.4 наведено результати обробки цих даних.

Таблиця 2.4. – Результати участі громадян ХОВА у спортивних, дозвільних та клубних об'єднаннях

Показник	Значення	
	осіб	У % до чисельності населення ОТГ
Чисельність громадян, які організовано займаються різними видами спорту	14831	35,8
Число молодих громадян віком від 14 до 30 років, які регулярно беруть участь у діяльності громадських об'єднань	920	2,2
Кількість молодих громадян віком від 14 до 30 – учасників проектів та заходів, спрямованих на формування здорового способу життя	1680	4,1
Кількість молодих громадян ХОВА віком від 14 до 30 років, які взяли участь у заходах з патріотичного виховання	6650	16,0
Число учасників клубних формувань (творчих колективів) у м. Харкові	3065	7,4

Джерело: складено автором на основі джерел [25]

Як видно з табл. 2.4, до спортивних об'єднань та секцій залучений кожен третій житель міста Харкова та Харківської області (включаючи дітей). Частки населення, залученого до різних видів спортивних, дозвільних і клуб-

них об'єднань, коливаються в діапазоні від 7,4 % до 35,8 %. Найбільше громадян залучено у заняття спортом, отже, саме цей контингент, вважаємо як потенційної цільової аудиторії громадськості для активізації ресурсу участі у МС.

Кількість молодих громадян віком від 14 до 30 років – учасників проєктів та заходів, спрямованих на формування здорового способу життя, профілактику асоціальної поведінки, становить 1680 осіб чи 21,9% від кількості молодих громадян. Таким чином, до практики СУ на постійній основі залучено третину молодих громадян ОТГ. Результати обробки даних представлені на рис. 2.3.

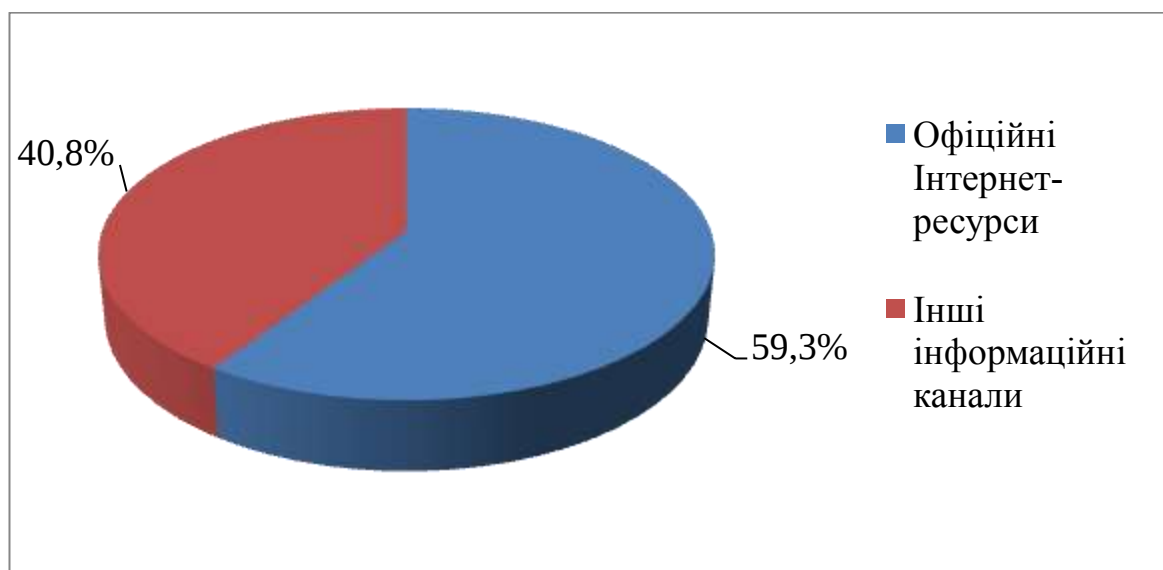

Рисунок 2.3. – Частка молодих громадян ОТГ ХОВА, залучених до практики СУ на регулярній основі. Джерело: складено автором на основі джерел [25]

Крім цього, у ХОВА створено та працюють 5 підлітково-молодіжних клубів, 4 патріотичні об'єднання. Кількість молодих громадян ХОВА віком від 14 до 30 років, які взяли участь у заходах з патріотичного виховання – 6 650 осіб.

Таким чином, активність молодих громадян, які відвідують заходи, зокрема епізодично, можна вважати досить високою. Саме молодіжний сегмент слід розглядати як найбільш актуальний ресурс активізації залучення населення до практики ГУ.

Певну роль в плані СУ населення в управлінні грають офіційні громадські організації. На території ХОВА офіційно зареєстровані та здійснюють діяльність три такі об'єднання:

1. Громадська рада ХОВА.

2. Рада ветеранів ХОВА.

3. Дитячий благодійний фонд ХОБФ «ХАРКІВ ДІТЯМ». Відомості про чисельність та склад названих громадських організацій отримані лише щодо Громадської палати ХОВА – дане об'єднання включає у собі 26 осіб. Саме громадську раду слід розглядати як координаційний механізм, покликаний забезпечити активізацію ресурсу ГУ та СУ населення у діяльності МС. Однак на практиці цей ресурс реалізовано поки що слабо. Сторінка громадської ради на сайті Адміністрації не заповнена контентом, поінформованість громадян про цю громадську організацію слабка, результати діяльності громадської ради у ЗМІ та на Інтернет-ресурсах не позначаються ніяк.

Рада ветеранів ХОВА є громадською організацією ветеранів війни, праці, бойових дій, держслужби, пенсіонерів міста Харкова та Харківської області. Число офіційних членів Ради ветеранів – 10 осіб, кількість залучених до цієї організації та беруть участь у заходах організації близько 150 осіб.

Все вищевикладене дало підставу сформулювати низку гіпотез:

1. Більшість мешканців ХОВА не готові брати участь у практиках ГУ для вирішення проблем місцевої освіти. Водночас ті, хто включений до різних форм СУ (наприклад, клуби за інтересами) виявляють більшу активність у цьому питанні.
2. Більшість жителів ХОВА слабо поінформована про можливі форми та способи участі у МС. Основною причиною слабкої поінформова-

ності є недостатній рівень взаємодії місцевої влади з громадянами, залученими до соціальних практик.

3. Значна частина повнолітніх громадян ХОВА виявляє ГУ лише у формі участі у виборах. Водночас значну частину громадян віком від 18 років і старше включено до різних практик СУ.
4. Громадяни ХОВА вважають неефективними існуючі інформаційні канали, які використовуються адміністрацією ХОВА для залучення населення до різних форм ГУ. Водночас громадяни вважають за необхідне посилення інформаційної взаємодії з ОМС.
5. Більшість громадян ХОВА віком від 18 років і більше готові взаємодіяти з місцевою владою в різних сферах. Найкращими громадяни вважають сфери благоустрою, ЖКГ та малого бізнесу.

Для підтвердження цих гіпотез у процесі роботи над кваліфікаційною роботою бакалавра було проведено опитування (методом анкетування) громадян м. Харкова. Відповідно до завдань дослідження опитувалися дорослі громадяни віком від 18 років. За п'ять днів опитування було зібрано 400 анкет. Зіпсованих та незаповнених анкет, а також анкет, заповнених частково, не було.

Результати опитування показали високий рівень готовності громадян ХОВА до легальної та організованої участі у МС для вирішення проблем міста. Ствердно висловилися про це 71,5 % респондентів.

Рівень участі у партіях, зареєстрованих громадських та релігійних об'єднаннях є досить високим – 41,5 %. При цьому ще 19,5 % респондентів висловлюють бажання та готовність до участі ще у будь-яких легальних громадських об'єднаннях чи рухах.

У спортивних, військово-спортивних, патріотичних чи дозвільних організаціях чи клубах за інтересами бере участь 43,5 % опитаних громадян. У табл. 2.5 представлена структура характеру участі у спортивних, військово-спортивних, патріотичних чи дозвільних організаціях, або клубах за інтересами.

Таблиця 2.5. – Розподіл відповідей на питання про участь у спортивних, військово-спортивних, патріотичних чи дозвільних організаціях, або клубах за інтересами, у % до позитивних

Вид діяльності	Постійний член	Активний учасник	Приймаю участь в окремих заходах
Спортивні секції	23,6	37,4	20,1
Військово-спортивні організації	-	0,6	-
Патріотичні організації та об'єднання	0,6	0,0	0,6
Дозвільні організації та гуртки	3,4	7,5	5,2
Клуби з інтересів	0,6	0,0	-
Волонтерство	-	0,0	0,6

Джерело: складено автором

Зі 174 респондентів або 43,5 % опитаних громадян, які беруть участь у спортивних, військово-спортивних, патріотичних чи дозвільних організаціях, або клубах за інтересами 81,0 % займаються спортом регулярно, активно чи хоча б епізодично. При цьому 60,9 % опитаних займаються спортом постійно, або є активними учасниками.

Активність респондентів щодо ГУ можна оцінити як досить високу. Найбільш поширеною формою ГУ є вибори – 52 % респондентів відповіли, що беруть участь у виборах регулярно, ще 21 % – епізодично. Найбільший рівень ГУ відзначається у старшій віковій групі, структура відповідей на це питання представлена у табл. 2.6.

Щодо інших форм участі громадян, то в даному випадку найбільш поширеною формою є звернення громадян до ОМС. Розподіл відповідей на питання щодо участі у МС інших дозволених законом формах участі у межах вікових груп представлено у табл. 2.7.

Таблиця 2.6. – Розподіл відповідей на питання про участь у МС

Відповіді	Структура відповідей, %			
	18-30 років	31-45 років	46-60 років	старше 60 років
Вибори, регулярно	44,0	55,2	45,4	65,5
Вибори, епізодично	31,0	13,3	28,7	9,2
Правотворча ініціатива	0,0	10,5	2,8	1,1
Публічні слухання	0,0	0,0	10,2	18,4
Не брав участь	25,0	21,0	13,0	5,7
Разом за віковими групами	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: складено автором

Близько 60,8 % громадян зверталися до ОМС. Ще 8,8 % респондентів брали участь у сходах громадян, які у сільських територіях ОТГ. 11,8 % брали участь в опитуваннях. У таких формах як МС ОТГ та збори громадян респонденти участі не брали. Важливо відзначити, що 16,5 % респондентів не брали участі в жодній із дозволених законом форм ГУ. При цьому 71,2 % громадян, які не брали участі у МС в жодній із дозволених законом форм – це громадяни віком від 18 до 45 років, тобто та частина населення, яка може являти собою ресурс залучення населення до ГУ.

Таблиця 2.7. – Розподіл відповідей на питання щодо участі у МС в інших дозволених законом формах участі у розрізі вікових груп

Відповіді	Структура відповідей, %			
	18-30 років	31-45 років	46-60 років	старше 60 років
Сходи громадян	-	3,8	14,8	17,2
Збори громадян	-	-	0,9	4,6
Опитування громадян	12,0	10,5	12,0	12,6
Звернення до ОМС	62,0	62,9	58,3	59,8
МС ОТГ	1,0	1,9	0,9	-
Не брав участі	25,0	21,0	13,0	5,7
Разом	100	100	100	100

Джерело: складено автором

Поінформованість громадян про форми та способи ГУ у МС оцінюється як слабка для всіх вікових груп. Лише 20,3 % опитаних респондентів зазначили, що знають добре. Ще 29,8 % респондентів відповіли, що вони загалом обізнані про способи та форми ГУ у МС, а половина респондентів або не обізнана взагалі, або не цікавиться цим питанням. Структура відповідей на питання ступеня поінформованості громадян щодо форм і методів ГУ у МС представлена на рис. 2.4.

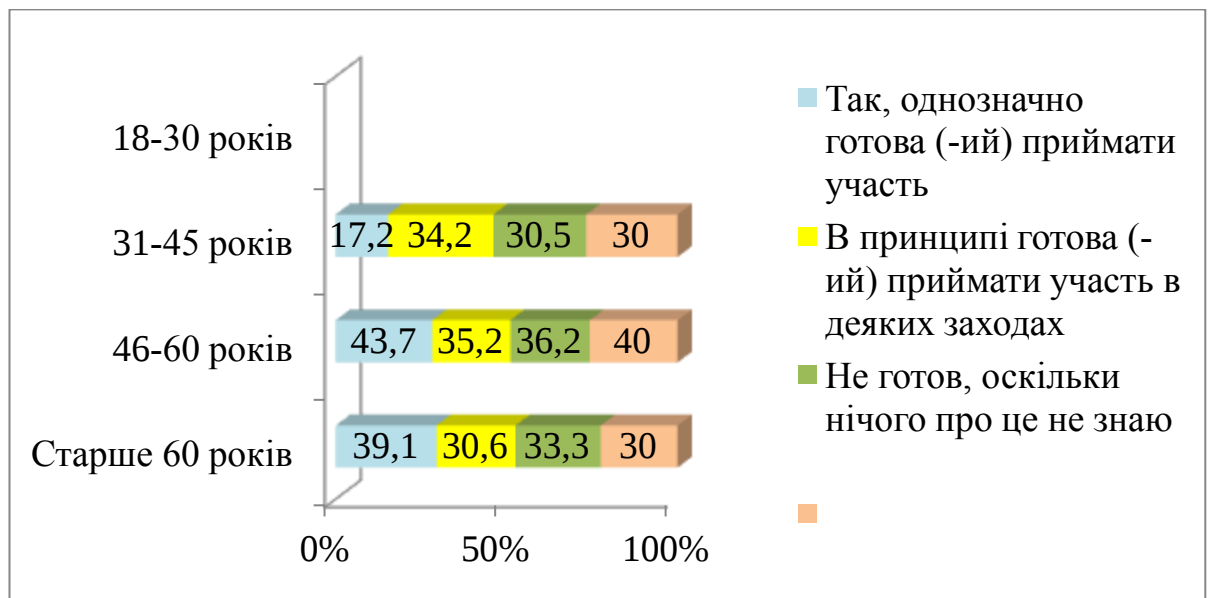

Рисунок 2.4. – Структура відповідей респондентів на питання про рівень обізнаності про форми ГУ у розрізі вікових груп, у % до опитаних.
Джерело: складено автором

Найбільш обізнаними вважають себе громадяни старшого віку: сукупна частка таких громадян віком від 46 і більше років становить 42,6 %, найменш обізнаними – респонденти віком до 30 років. Серед громадян вікової групи до 30 років відзначено найбільше тих, хто не цікавиться питанням ГУ у МС: кожного четвертого молодого респондента ці питання не цікавлять.

Проте, незважаючи на слабкий рівень реальної поінформованості населення щодо форм ГУ в управлінні та МС, лише 45,5 % респондентів вважа-

ють реальну ГУ населення у діяльності МС ХОВА достатньою. Більше половини опитаних громадян, а саме 54,5 % вважають, що ця участь практично не виявляється.

Більшість респондентів вважає, що реальна ГУ у діяльності МС ХОВА не відповідає їхнім очікуванням. Найбільше це стосується групи респондентів віком від 18 до 30 років.

Більшість опитаних громадян вважають, що існуюча схема взаємодії ОМС та громадян непрозора та неефективна. Лише 15 % опитаних респондентів вважають існуючу систему ефективною та відповідною їх очікуванням.

Особливо низький рівень оцінки отримано у групи респондентів віком від 18 до 30 років. Задоволені взаємодією з органами місцевого самоврядування ОМС лише 8% респондентів цього віку. Максимальний відгук відмічено у старшій віковій групі, проте й задоволеність взаємодією із владою становить лише 27,6 % від загальної кількості опитаних громадян цієї групи.

Думки громадян щодо системи інформування про дії місцевої влади, діяльність громадських організацій області, існуючі форми ГУ у МС можна оцінити як негативні. Тільки 15 % громадян вважають систему якісною, 46,2 % вважають систему, що в принципі функціонує, а 38,8 % респондентів вважають, що така система у ХОВА практично відсутня, отримання інформації утруднене або взагалі неможливо. Розподіл відповідей на це питання у розрізі вікової структури повністю відповідає розподілу відповіді питання ступеня відповідності напрямів взаємодії влади та громадян очікуваному результату, у зв'язку з ніж вважатимуться встановленим, що причиною незадоволеності громадян якістю взаємодії влади є недостатній рівень інформаційно-комунікаційної взаємодії.

Розподіл відповідей на питання про те, які інформаційні канали здатні забезпечити максимальний рівень відгуку населення показало, більшість респондентів віддає перевагу Інтернет-ресурсам. Розподіл відповідей на

питання щодо потенційної ефективності існуючих інформаційних каналів подано у табл. 2.8.

Таблиця 2.8. – Розподіл відповідей на питання щодо потенційної ефективності існуючих інформаційних каналів, %

Інформаційний канал	Максимальний відгук	Помірний відгук	Слабкий відгук	Відсутність відгуку
Друковані ЗМІ (місцеві газети)	26,8	27,3	29,5	16,5
Офіційні сайти адміністрації та організацій	35,8	38,0	12,3	14,0
Сайт міста Харків	23,5	26,5	24,5	25,5
Міське телебачення	2,8	0,3	5,5	91,5
Засоби поліграфічної реклами	11,3	8,0	16,0	64,8

Джерело: складено автором

Найбільш слабкий відгук, на думку респондентів, забезпечується місцевим телебаченням. Друкованим ЗМІ віддають перевагу 26,8 % опитаних. Домінуючу позицію у складі інструментів залучення населення до ГУ респонденти відводять офіційним сайтам адміністрації та організацій.

Водночас переважна більшість опитаного населення готова до різних форм ГУ та / або СУ.

Дані анкетування показали, що 71,5 % опитаних громадян висловлюють готовність до співпраці з місцевою владою. Розподіл відповідей респондентів дане питання представлено на рис. 2.5.

Відсутність готовності до ГУ 28,5 % опитаних громадян мотивується недостатньою поінформованістю, що підтверджує раніше зроблені висновки про неефективно діючу інформаційну систему та неефективні канали комунікацій ОМС та населення міста Харків та Харківської області.

Щодо кращих сфер взаємодії з владою було визначено сприяння у благоустрою міста, розвиток сфери ЖКГ, розвиток малого бізнесу, підтримка ініціатив розвитку творчості молоді, молодіжного підприємництва,

молодіжних освітніх програм. Досить високий рівень відгуків відзначається у сфері сприяння розвитку додаткової освіти – 91,0 % опитаних та щодо сприяння у розвитку фізичної культури та спорту – 81,5 %. Негативних відгуків від респондентів не отримано взагалі, всі напрямки визнані досить актуальними. Вивчення структури відповідей респондентів про сфери взаємодії з владою не виявило значної варіації щодо переваг у вікових груп.

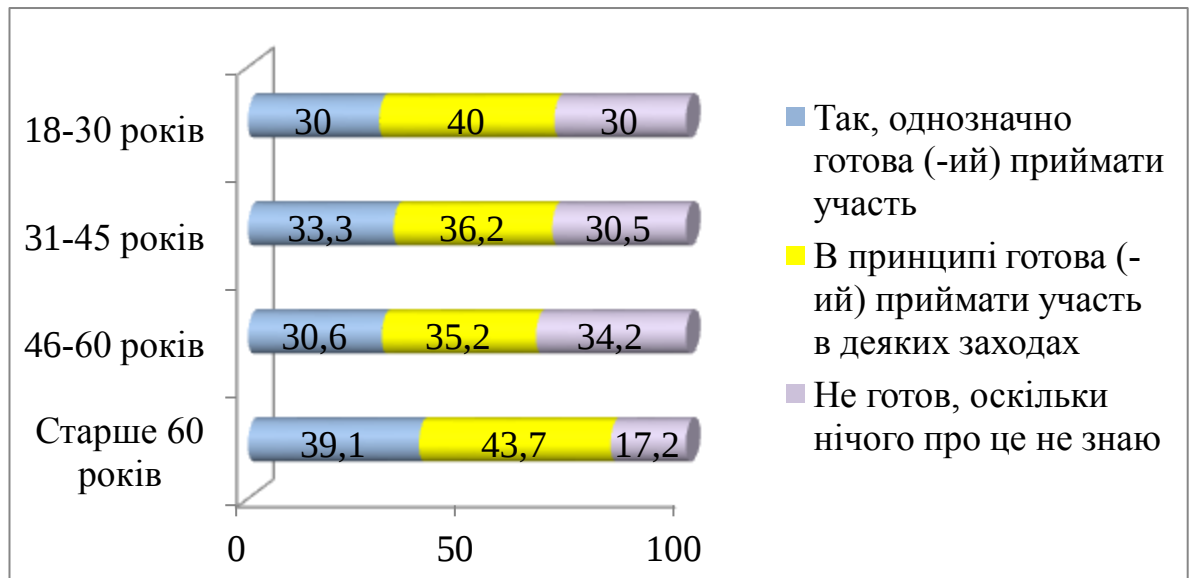

Рисунок 2.5. – Розподіл відповідей респондентів на питання про готовність до участі у заходах, пов'язаних із взаємодією з ОМС у розрізі вікових груп, у % до опитаних. Джерело: складено автором

Таким чином, за результатами анкетування ми робимо такі висновки:

1. Більшість жителів при ХОВА готові брати участь у практиках ГУ для вирішення проблем місцевої освіти.
2. Опитані громадяни слабо поінформовані про форми та способи участі у МС.
3. Основним актом ГУ населення ХОВА є участь у виборах.
4. Існуючі інформаційні канали та схеми взаємодії ОМС та громадян з погляду громадян є малоефективними, необхідне посилення інформаційної взаємодії з владою.

5. Найкращими сферами взаємодії з владою громадяни вважають сфери благоустрою, ЖКГ та малого бізнесу, а також сферу підтримки ініціатив розвитку творчості молоді, молодіжного підприємництва, молодіжних освітніх програм.

Для вивчення ставлення представників адміністрації ХОВА до участі населення в місцевому управлінні та інших законодавчо дозволених форм ГУ в процесі виконання роботи було проведено інтерв'ювання представників Адміністрації ХОВА. Гайд напівструктурованого інтерв'ю містив вісім питань.

Результати інтерв'ю показали, що більшість опитаних представників ОМС позитивно ставляться до ГУ у МС. Лише один опитаний висловився проти залучення населення до МС. Він так прокоментував свою позицію: «Вирішувати завдання управління мають спеціально підготовлені люди, а залучення населення – це зайва витрата сил та часу».

Найбільш дієвою формою ГУ інтерв'ювані вважають місцеві вибори, публічні слухання, громадські обговорення, а також збори та конференції громадян, але, як було показано раніше, більшість із цих форм МС у м. Харкові не застосовуються. Більшість опитаних вважає, що активність громадян ХОВА у вирішенні питань місцевого значення низька, а рівень їхньої ГУ у вирішенні завдань МС недостатній.

Особисті побажання інтерв'юованих загалом збігаються з питаннями, поставленими під час інтерв'ю. Представники адміністрації вважають необхідним покращення працездатності існуючих каналів комунікацій. Важливим індикатором і те є, що більшість респондентів досить скептично оцінюють роль місцевих засобів (газет і місцевого телебачення) як ресурсу активізації ГУ.

Половина інтерв'юованих вважає корисною організацію суботників, масових спортивних та культурних заходів. Чотири представники місцевої влади незалежно один від одного запропонували організацію ділових ігор практичної спрямованості з молоддю.

З даних дослідження можна дійти невтішного висновку про те, що ставлення населення і представників місцевої влади до ГУ та СУ населення у вирішенні завдань місцевого значення загалом позитивне. Однак реальне залучення населення міста Харкова та Харківської області до практики соціальної, і особливо ГУ, ОМС реалізуються поки що досить слабо.

2.3. Систематизації виявлених проблем та вироблення загальної концепції їх вирішення

У процесі аналізу ГУ та СУ населення міста Харкова та Харківської області було виявлено факт того, що за винятком виборів різного рівня, ГУ населення проявляється поки що слабо. Водночас досить велика кількість громадян фактично залучена до практики СУ.

На підставі результатів анкетування встановлено досить високий ступінь готовності громадян, залучених до спортивних, громадських та дозвільних організацій, до включення до ГУ. Для активізації ГУ населення у вирішенні завдань місцевої освіти, крім використання Інтернет-ресурсів, включаючи соціальні мережі, респонденти вважають за необхідне:

1. Проведення регулярних зустрічей представників ОМС із громадянами регіону.
2. Здійснення адресної роботи з учнівською молоддю, залучення її до місцевих програм розвитку підприємництва, творчості та спорту.
3. Активізацію взаємодій із громадськими, спортивними та дозвільними організаціями, установами соціального обслуговування, а також великих та середніх підприємств регіону.

Для виявлення причин недостатнього рівня ГУ, на підставі результатів обробки анкет було поставлено завдання, орієнтоване на дослідження факторів, що впливають на готовність населення міста Харкова та Харківської області включатись до практики громадянської активності. З концептуальної точки зору необхідно було перевірити гіпотезу про вплив

соціальної активності (включеність до спортивних, патріотичних та дозвільних організацій) на готовність населення міста Харкова та Харківської області включатися до практики громадянської активності.

Було зроблено припущення, що включеність до спортивних, патріотичних та дозвільних організацій позитивно позначається на готовності залучатися до практики громадянської активності, тому що громадяни, які беруть участь у цих формах громадської діяльності, більш організовані та готові до спільних дій на добровільній основі.

Для перевірки цієї гіпотези був використаний кореляційний метод та метод крос-табуляції. Розрахунок критерію хі-квадрат показав наявність зв'язку між включеністю в спортивні, патріотичні та дозвільні організації та готовністю залучатися до практики громадянської активності: ті, хто бере участь у спортивних, патріотичних та дозвільних організаціях набагато частіше, ніж не беруть участь, виявляють готовність брати участь у вирішенні проблем ГО.

Незважаючи на те, що членство в патріотичних організаціях слабо впливає на готовність до ГУ (коефіцієнт Крамера 0,2), залучення до дозвільних та спортивних організацій сильно впливає на готовність брати участь у вирішенні проблем ГО (коефіцієнт Крамера 0,8 та 0,6). відповідно. Проте громадяни, зокрема, залучені до практики СУ, слабо поінформовані про можливості ГУ у МС.

З усього викладеного можна дійти невтішного висновку про наявність проблемної ситуації. Суть проблемної ситуації полягає у відсутності механізмів залучення соціально-активного населення ХОВА до діяльності ОМС. При цьому до практики СУ залучено значну кількість громадян області.

Незважаючи на наявність проблеми та формальне ставлення влади до залучення населення до Су та ГУ у діяльності ОМС, значна кількість громадян області висловлює потенційну готовність до такої участі, вважаючи

за необхідне якісне покращення системи взаємодії з ОМС. Аналогічної позиції дотримуються та опитані представники ОМС.

Таким чином, очевидно є необхідність активізації ГУ населення у діяльності ОМС ХОВА. Як першочерговий етап такої активізації можна розглядати скликання конференції активних громадян, включених до практики СУ та представників ОМС для вироблення програми дій, вирішення актуальних для населення проблем.

Актуальність проекту щодо активізації ГУ населення у діяльності ОМС ХОВА шляхом скликання та проведення конференції зумовлена високою готовністю громадян, залучених до різних практик СУ до участі у вирішенні проблем МС. Конференція не лише дає змогу виробити програму дій щодо активізації ГУ населення у діяльності ОМС, а й сама по собі є формою ГУ.

Актуальність підтверджують і результати проведеного дослідження – більшість респондентів і практично всі інтерв'ювані висловилися на користь проведення регулярних зустрічей представників ОМС з громадянами області, адресної роботи з молоддю, що вчиться, залучення її до місцевих програм громад розвитку підприємництва, творчості та спорту, спортивними та дозвільними організаціями, установами соціального обслуговування.

Розвиток проблемної ситуації характеризується можливими наслідками проблеми. До цих наслідків слід віднести:

- перманентне зниження рівня ГУ населення в МС, включаючи участь у виборах;
- формування негативного іміджу адміністрації ХОВА як органу управління виключно бюрократичного штабу в очах громадян;
- негативне ставлення найактивніших громадян регіону до ОМС як до рівня управління, нездатного до діалогу і яке не може повноцінно виконувати свої функції у вирішенні завдань регіону;
- зростання протестних настроїв серед громадян міста Харкова, де соціальне середовище і без того є неблагополучним.

За результатами аналізу участі громадян у діяльності ОМС у ХОБА слід зробити такі висновки:

- у місті Харкові та Харківській області масові прояви ГУ в управлінні належать в основному до виборів різного рівня;
- значна частка населення залучена до занять спортом і бере участь у різних дозвільних об'єднаннях;
- механізм ГУ населення у діяльності ОМС у ХОБА розвинений слабо;
- значна кількість громадян регіону висловлює потенційну готовність до такої участі, вважаючи за необхідне якісне покращення системи інформаційної взаємодії з владою;
- ставлення представників місцевої влади до ГУ та СУ населення у вирішенні завдань місцевого значення в цілому позитивне.

Значна роль в активізації ГУ та СУ відводиться прямій взаємодії представників органів влади та МС з громадянами, особливо молоддю, а також представниками існуючих організованих спільнот різного спрямування.

2.4. Поліпшення інформаційного забезпечення участі громадян у діяльності органів місцевого самоврядування

Однією із форм участі громадян у МС є звернення. Як було зазначено у процесі аналізу, за останні три роки має місце зниження кількості звернень, що було розцінено як зниження громадянської активності. Основною причиною цього факту слід вважати незадовільний стан системи інформування населення про дії місцевої влади.

У ході анкетування громадян встановлено, що існуюча інформаційна система розцінюється громадянами як недостатньо ефективна, більш як третина респондентів вважає цю систему практично відсутньою. Громадяни міста Харкова та Харківської області вважають за необхідне розвивати інформа-

ційно-комунікаційну взаємодію місцевої влади та населення шляхом використання ресурсів мережі Інтернет (рис. 2.6).

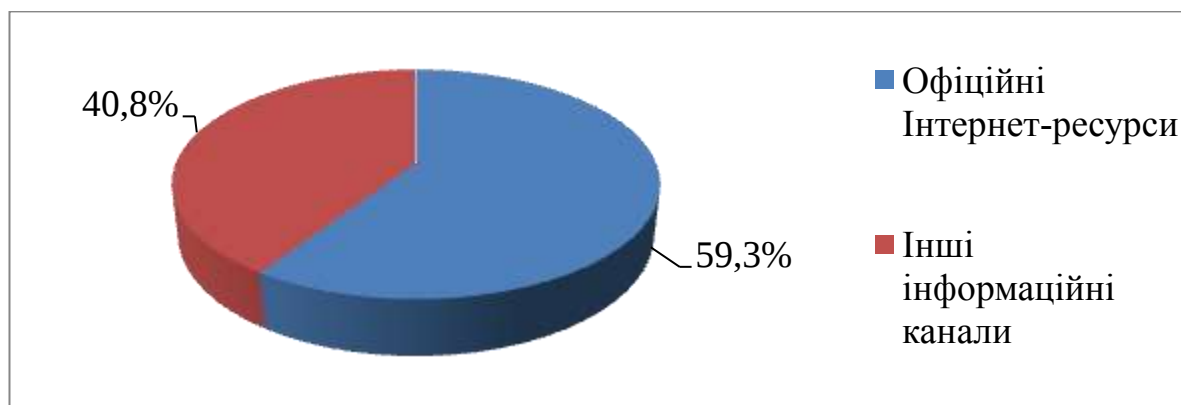

Рисунок 2.6. – Структура відповідей респондентів на питання ефективності інформаційних каналів, %. Джерело: складено автором

На сьогоднішній день головним Інтернет-ресурсом адміністрації ХОВА є офіційний сайт. Сайт містить 33 основних рубрик з відповідних тем. Для зручності користувачів інформація по рубриках згрупована за тематичними переходами, схема представлена на рис. 2.7.

Це угруповання зручне для користувача, оскільки інформація одного типу розміщена в блоках одного візуального рівня (по горизонталі), що полегшує зручність пошуку необхідного контенту. Усі без винятку інформаційні блоки містять інформацію, спрямовану назовні: нормативно-правову, довідкову новинну, статистичну тощо.

Сайт містить розділ «Звернення громадян», рівень відвідуваності даного розділу у 2018 році становив 15,3% від усіх відвідувань сайту. Крім того, можна задати звернення в електронній формі. Однак для здійснення цієї операції до тексту звернення, що заповнюється у вікні, необхідно прикріпити документ звернення у ряді випадків завіреним.

Рисунок 2.7. – Угрупування інформації з тематичних переходів на сайті ХОВА. Джерело: складень автором на основі джерел [25]

На сайті існують обмеження за форматом та розміром документа. Таким чином, у ряді випадків звернення надіслано не може. Крім того, іноді текст звернення (запитання) може бути невеликим, у даному випадку потреби у прикріпленні документа немає взагалі, проте поточний сервіс цієї можливості не передбачає.

Крім цього, недоліком рубрики є можливість контролю прийому звернення. При надсиланні звернення в електронній формі відправник змушений уточнювати факт прийому заявки в роботу шляхом дзвінка, особистого звернення або електронного листа до управління справами адміністрації ХОВА, що створює відомі незручності для того, хто звернувся.

Для вирішення цих проблем з метою покращення роботи зі зверненнями громадян як форми участі громадян у МС пропонується низка заходів, а саме:

1. Технічне доопрацювання сайту ХОВА. У цій групі заходів необхідно:
 - створити у видимій зоні головної сторінки сайту кнопку «Звернення громадян» для швидкого переходу у відповідний розділ»;
 - створити аналогічні кнопки з аналогічною функцією на сторінках усіх відділів адміністрації;
 - відредагувати існуючу сторінку звернень, створивши альтернативні варіанти звернень «без прикріплення документів» та «з прикріпленням документів»;
 - ввести в розділі індикатор стану звернення: «прийнято», «в роботі», «відхилено», «дана відповідь»;
 - розробити ідентифікатор для громадян, які подають звернення (особистий кабінет) – цей захід дасть змогу відстежувати історію звернень, спрямовувати повторні звернення, отримувати відповіді та роз'яснення щодо особистого громадянина, без доступу до ознайомлення невизначеного кола осіб.

2. Інформаційне просування. Незважаючи на те, що друковані ЗМІ не розглядаються громадянами як основні інформаційні канали, повністю виключати цей ресурс не можна. У друкованих та електронних ЗМІ слід публікувати інформацію, що стимулює громадян активніше використовувати сайт ХОВА, давати роз'яснення щодо значущості звернень громадян як способу їхньої участі у МС.

Для технічного доопрацювання сайту потрібне фінансове забезпечення. Розрахунок витрат на фінансове забезпечення коригування сайту адміністрації ХОВА наведено у табл. 2.9.

Таблиця 2.9. – Розрахунок витрат на коригування сайту ХОВА

Етап роботи	Трудовісткість у днях	Вартість робіт, грн.
Розробка технічного завдання	3	6000
Погодження технічного завдання з виконавцем та коригування завдання	2	4000
Аналіз завдань	3	6000
Розробка дизайну розділу (три ескізи)	3	6000
Верстка розробленого макета	3	6000
Тестування, погодження та коригування макета	2	4000
Інтеграція згорнутого макета в систему керування сайтом Joomla, встановлення програмних компонентів та модулів	2	4000
Інтеграція розділу із сайтом міста Харкова	1	2000
Тестування розділу	1	2000
Разом	14	40000

Джерело: складень автором

Таким чином, загальна сума витрат становитиме 40000 (сорок тисяч) гривень. Сума є незначною і в розпорядженні адміністрації є. Витрати на обслуговування та модернізацію сайту у бюджеті міського влади закладено.

Ще одним заходом щодо покращення інформаційного забезпечення взаємодії ОМС та громадян є інформаційне просування. У друкованих та електронних ЗМІ слід регулярно, не рідше одного разу на місяць, публікувати статистику звернень на тематику, із зазначенням питань, які були вирішені

в результаті цих звернень. Все це сприятиме підвищенню рівня довіри до ОМС та активнішої залученості громадян до вирішення завдань міського значення.

Додаткових витрат на інформаційний поступ не передбачається. Усі публікації будуть зроблені в рамках заданого завдання.

Робота з покращення інформаційного забезпечення ГУ у діяльності ОМС сприятиме підвищення інформаційної відкритості влади, а отже, підвищення лояльності населення до ОМС.

У свою чергу, це підвищення позначиться і на рівні громадянської активності населення. Громадяни міста Харкова та Харківської області бачитимуть результати своєї взаємодії з владою та усвідомлюватимуть, що від їхньої участі в діяльності ОМС безпосередньо залежить соціально-економічний розвиток міста та області.

ВИСНОВКИ

Основною метою кваліфікаційної роботи бакалавра була розробка рекомендацій щодо активізації ГУ населення у діяльності ОМС міста харкова та Харківської області. Відповідно до цієї мети у першому розділі було досліджено теоретичні та правові аспекти участі громадян у діяльності ОМС. На підставі цього дослідження було зроблено такі висновки:

1. ГУ та СУ виступають видами просоціальної поведінки, що виражає зв'язок із суспільством (спільнотою) та прагненням покращити його. Головною відмінністю між ними є вектор цієї активності.
2. Різниця між ГУ та політичною участю полягає у ширшому полі реалізації першого та можливостях вираження як у конвенційних, інституційно-схвалюваних формах, так і неконвенційних – незаконних, другого.
3. Законодавча база, що стосується власне процесів цієї участі як однієї з форм прояву народовладдя, опрацьована досить глибоко. Під основним видом участі населення у МС розуміється саме «ГУ».
4. Фактичний рівень участі населення у діяльності ОМС продовжує залишатися низьким. Проте, частина населення висловлює готовність брати участь у рішенні питань місцевого значення. Для цього необхідно формувати громадянську компетентність жителів ОТГ, сприяти зростанню їх соціальної згуртованості та соціальної ідентичності, підтримувати СУ. Залучення населення до СУ дозволить у м'якій формі включити їх до різноманітних видів ГУ з огляду на особливості сучасного етапу розвитку громадянського суспільства в Україні, зокрема, низького рівня довіри до влади.

У другому розділі кваліфікаційної роботи бакалавра був виконаний аналіз участі громадян у діяльності ОМС ХОВА, що включає анкетування громадян міста Харкова та Харківської області. Проведено низку інтерв'ю з представниками адміністрації та громадськості регіону.

В результаті аналізу та емпіричного дослідження було встановлено такі факти:

1. Значна кількість громадян регіону висловлює потенційну готовність до ГУ та СУ, вважаючи за необхідне якісне покращення системи інформаційної взаємодії з владою.
2. Ставлення представників місцевої влади до ГУ та СУ населення у вирішенні завдань області в цілому позитивне,
3. Значна роль в активізації ГУ та СУ відводиться прямій взаємодії представників органів влади та МС з громадянами, особливо молоддю, а також представниками існуючих організованих спільнот різного спрямування.
4. Рекомендовано ХОВА покращити інформаційне забезпечення ГУ у діяльності ОМС. Конкретними заходами такого покращення буде технічне доопрацювання сайту адміністрації, а саме рубрики «Звернення», а також більш активне публічне висвітлення роботи зі зверненнями громадян до ОМС в друкованих та електронних ЗМІ.

Усі перелічені заходи сприятимуть підвищенню інформаційної відкритості влади, а отже, підвищенню лояльності населення до ОМС. У свою чергу, це підвищення позначиться і на рівні громадянської активності населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батанов О.В. Актуальні проблеми розвитку статутного права в Україні (на прикладі міста Києва) / О.В. Батанов, В.В. Кравченко // Аспекти публічного управління. 2017. Т. 5. № 5-6. С. 5-16.
2. Батанов О.В. Муніципальні служби захисту прав людини: тенденції становлення в Україні у контексті зарубіжного досвіду // Правова держава. 2017. Вип. 28. С. 178-188.
3. Батанов О.В. Права людини та сучасні міжнародні стандарти місцевого самоврядування: правозахисний аспект // Децентралізація в Україні: теорія та практика конституційної, адміністративної і муніципальної реформи: Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 7 квітня 2017 р.). – Одеса: Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2017. С. 70-74.
4. Бельська Т.В. Демократичний транзит: специфічна риса сучасного суспільно-політичного процесу // Актуальні проблеми державного управління. 2008. № 2. С. 78–83. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2008_2_11.
5. Бельська Т.В. Удосконалення основних форм суспільно-владних взаємодій в умовах сучасних глобальних тенденцій // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління. 2017. № 1. С. 123-130. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2017_1_18.
6. Бойчук М.А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.01 «Теорія і історія політичної науки». – Київ, 2007. 20 с.
7. Гриневич В. Децентралізація влади як складова політичної реформи в Україні: питання концепції та ідеології // Актуальні проблеми державного управління. 2014. Вип. 1. С. 16-19. – URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2014_1_7.

8. Гройсман В. Процеси централізації та децентралізації в сучасному державному управлінні. 2015. Вип. 2. С. 26-37. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/dums_2015_2_5.pdf.
9. Ейхельман О. Реформа місцевого самоврядування, на підставі демократично-республіканської державності. – В кн. : Ювілейний збірник в честь професора Станіслава Дністрянського, піднесений ювілярові з приводу його 25-літнього ювілею. – Прага : Вид-во державної друкарні в Празі, 1932. С. 159-237.
10. Експерти про реформи. 14 лютого 2017 / Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. – URL : <http://dif.org.ua/article/eksperti-pro-reformi>.
11. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін. ; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. – Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
12. Європейська хартія місцевого самоврядування. Офіційний переклад. Страсбург, 15 жовтня 1985 року / ETS No. 122, Місцеве самоврядування, 1985 рік.
13. Слагін В.П. Інституціональні перетворення як основа ефективного розвитку головних ресурсних сфер держави // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління. 2014. Вип. 2. С.98106. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2014_2_15.
14. Забейворота Т.В. Сучасна концепція е-врядування як основа модернізації системи державного управління // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2017. Вип. 1 (51). С. 35–42.
15. Кравченко В. Самостійність місцевих влад та розподіл повноважень між ними: організація місцевого самоврядування відповідно до принципів Європейської хартії місцевого самоврядування: Матеріали міжнар. конф. (м. Київ, 11–12 червня 2002 р.) / В. Кравченко, М. Пухтинський (упоряд.) // Рада Європи; Фонд сприяння місцевому самоврядуванню України. – Київ : Логос, 2002. 261 с.

- 16.Лотюк О.С. До проблеми розуміння функцій громадянського суспільства // Право і громадянське суспільство: наук. журнал. 2013. № 2. С. 96-103.
- 17.Лотюк О.С. Конституційно-правові основи розвитку та функціонування громадянського суспільства в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». – Київ, 2015. 445 с.
- 18.Осипов А.В. Місце та роль самоврядних процесів у демократизації сучасного українського суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». – Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2008. 17 с.
- 19.Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. 2010. № 40. Ст. 527.
- 20.Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.
- 21.Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 48. Ст. 254.
- 22.Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68/2016 // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/68/2016/paran20#n20>
- 23.Ременець О.В. Базові цінності становлення громадянського суспільства в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Київ, 2011. 16 с.
- 24.Рубцов В.П. Про суперечності становлення інституту органів самоорганізації населення та нову концепцію їх створення // ГО «Інститут місцевої демократії». URL : <https://sites.google.com/site/ngoildua/nasi-publikacii>
- 25.Чувардинський О.Г. Громадянське суспільство в Україні: становлення, функціонування, перспективи розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». – Львів, 2008. 31 с.

26. Council of Europe. European Charter of Local Self-Government, Strasbourg, 15 October 1985, in force 1 September 1988, ETS no. 122.
27. European Union. Regulation (EC) No. 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC), (online).: <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/ALL/?uri=CELEX:32006R1082>.
28. Papisca, A. “Relevance of human rights in the glocal space of politics: How to enlarge democratic practice beyond state boundaries and build up a peaceful world order”, in: De Feyter, K; Parmentier, S.; Timmerman, C. and Ulrich, G. (eds.), *The Local Relevance of Human Rights*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, pp. 82-108.
29. Rowat D.C. The Parliamentary Ombudsman: Should the Scandinavian Scheme be Transplanted? // *International Review for Administrative Sciences*. – 1962. V. 28. P. 399-405
30. Salomón, M. and Sánchez, J. “The United Nations System and the Process of Political Articulation of Local Authorities as Global Actor”, *Brazilian Political Science Review*, 2008, 2 (1), pp. 127-147.
31. United Nations. Working with ECOSOC, an ONG guide to consultative status. New York: UN, 2018.
32. United Nations Economic and Social Council. Resolutions and Decisions of the Economic and Social Council, E/1996/96. (online). [05/05/2020]: <https://undocs.org/en/E/1996/96>.

ДОДАТКИ